

Watzatka Ágnes

Zsasskovszky Ferenc és az egri zenei élet virágkora a XIX. század második felében

„... a nép ízlésének tisztítása- s nemesítésére ...” Watzatka Ágnes zenetörténész (Budapest), a Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont munkatársa.

XIX. századi egyházzenei sajtósági terület, amely jelentős részében feldolgozatlan. Ennek több oka is van: egyrészt az, hogy ennek a korszaknak a felkutatása a XX. század második felében vált esedékessé, amikor az egyházzene nem tartozott a kiemelt kutatási területek közé, másrészt az, hogy a zene egyéb területei, a szimfonikus zene, az opera, a zongoramuzsika sokkal érdekesebb és jelentősebb eredményeket ígértek a kutatóknak.¹ Bár a XIX. századi magyar egyházzene terén a legjelentősebb alkotások kétségtelenül Liszt Ferenc miséi és motettái, karnagyaink és egyházi szerzőink viszont nem alkottak különösebben egyedi, az európai mintáktól jelentősen eltérő műveket, nem hagyhatjuk feltáratlanul ezt a korszakot, amely egyébként reformtörekvések és úttörő kezdeményezések sorát tárja elénk.

A Zsasskovszky testvérek munkássága sokrétűsége által kiemelt helyet érdemel egyházzenei történetében. Az ő vezetésükkel a klasszika és korai romantika legkiválóbb művei emlékezetes előadásban szólaltak meg, liturgikus könyveik, tankönyveik, kórusgyűjteményeik jelentősen hozzájárultak a magyar zenekultúra fejlődéséhez. Mivel egyéniségük igen különböző és közös munkájukban sajátos szereposztás érvényesült, életüket és munkásságukat külön-külön fogom bemutatni.

Zsasskovszky Ferenc 1819. április 3-án született idősebb Zsasskovszky Endre első gyermekeként. Édesapja 1794. október 22-én született az Árva megyei Zsaskó községben, és apái nyomán maga is kántortanító lett.² A tanítóképzőt Körömcébányán végezte 1813-ban, ezután a Zólyom megyei Pojnyik mezővárosban talált állást. 1818-ban sikerült elnyernie Árva megye székhelyének, Alsó-Kubinnak kántortanítói állását, ezzel önálló és biztonságos megélhetéshez jutva 1818. március 31-én feleségül vette Longauer Karolint. Boldog házasságukból nyolc gyermek született, közülük hat érte meg a nagykorúságot.³

¹ Liszt szimfonikus költeményei és zongoraművei, Mosonyi zongoramuzsikája, Erkel magyar operái sokkal egyedibben és eredetibben képviselik nemzetünket az európai zenei műveltség egészében, mint a különböző nemzeteknél és szerzőknél sokkal egységesebb nyelvezetű egyházzene.

² Zsasskovszky Endrének apja, nagyapja és dédapja is zsaskói kántor volt. Korének József: „Zsasskovszky Endre népnevelő életrajza”, in *A Zsasskovszkyak emlékezete. A námesztői Zsasskovszky-émléktáblának 1911. április 23-iki teleplezése alkalmából kegyeletük jeléül kiadták az utódok. Eger 1911.*

³ A Ferenc után született két kislány még csecsemőkorban meghalt, majd Endre, Júlia, Karolin, Mária és József tették népessé a nagy egyetértésben élő családot.

Apjától Ferenc nemcsak a betűvetést és számolást sajátította el, hanem megtanult játszani hegedűn, zongorán és orgonán is.⁴ Bár a maig használatos cseh-szlovák zenei lexikonban a Zsasskovszky testvéreket —nyilván nevük hangzása és születési helyük alapján— szlovák zeneszerzőként tartják számon, a testvérek iskoláztatása arra utal, hogy a családban magyarul beszéltek. A gimnázium négy alsó évfolyamát Ferenc a váci piaristáknál végezte, a diákmiséen vállalta az orgonálást, így ingyen ellátásban részesült. A gimnázium fennmaradó két évét Rózsahegyen végezte, itt szlovák nyelvtudását tökéletesítette.⁵ Ezután a kassai tanítóképzőbe ment, ahol tanulmányait 1837-ben fejezte be. Kassán ünnepnapokon hegedűsként kíségtett a dóm zenekarában, a kassai zenei élmények később jelentősen befolyásolták karnagy pályafutását.

A tanítóképzőt elvégezve Ferenc Kassáról Námestóra érkezett, mert családja időközben ide tette át székhelyét. A gazdag kereskedők által lakott nagyközség legfontosabb zenei eseményei a plébánián rendezett zenei esték voltak, ahol a plébános és néhány lelkes vámtisztviselő Haydn és Mozart vonósnégyeseit játszotta. Az ifjú Zsasskovszky szívesen látogatta ezeket a zenei estéket, és a jeles tisztviselők közreműködésével a Kassáról hozott kottákból válogatva többször is zenekaros misét szervezett a námestói templomban. Ennek hatására a fellelkesült námestói hívek a régi rozszant orgona helyére új, tizenhatváltozatos, kétmanuálos orgonát építtettek.

A sikerek hamar meggyőzték Ferencet, hogy tehetségével a kántortanítóságnál többre viheti. Ehhez azonban további szakismereteket kellett szereznie. Továbbtanulása helyszínéül a prágai orgonaiskolát választotta. Prága az 1840-es években Európa egyik legvirágzóbb városa volt. Konzervatóriumát már 1808-ban megalapították, 1825-ben pedig a hanyatló egyházzene felvirágoztatására *Verein der Kunstfreunde für Kirchenmusik in Böhmen* néven jótékony egyesületet alapítottak, amelyet I. Ferenc Császár 1826. január 10-én hivatalosan is jóváha-

⁴ Arnóthi: „Zsasskovszky Ferencz (sz. 1829 †1887)”, *Eger*. 26. évfolyam 50. szám, 1887. December 13. 394–398. Az Arnóthi írói álnév mögött Szabó Ignác jeles egri származású író, a Szent István Társulat irodalmi osztályának tagja, az egri főgimnázium, később a jogakadémia tanára áll. Szabó Ignác gyermekként az egri székesegyház szopránénekes volt, aki nemegyszer szólót is énekelt Wilt Antal karnagy vezetése alatt, és figyelemmel kísérte a Zsasskovszky testvérek zenei működését, akiknek később a gimnáziumban kollégája lett. Arnóthi cikkét közli *Az Egri rk. érseki tanítóképzőnek értesítője az 1887–1888 évre* is, és néhány jelentéktelen módosítással a *Religio*, amely két részletben hozza 1888. január 4-i és január 7-i számaiban. Ugyanez a nekrológ került *A Zsasskovszkyak emlékezete* című füzetbe is. A szerző neve csak az *Eger* újságban szerepel.

⁵ Az iskolában az 1806-os Ratio Educationis rendelkezései alapján minden tárgyat latinul tanultak, a tanárok esetenként magyarul is elmagyarázták azt, ami latinul nehezen volt érthető. A gyermekek csak a tanórán kívül beszéltek anyanyelvükön. Az otthonról idegenbe először távozó gyermekeket szüleik anyanyelvi környezetbe helyezték —éppen elég nehézséget jelentett nekik így is a latin nyelvű tanítás és tanulás—, a felsőbb osztályok elvégzésére azonban más vidékre küldték őket, hogy társaiktól legalább egy másik nyelvet megtanuljanak. Az, hogy a Zsasskovszky gyerekeket Várcra küldték a gimnázium alsóbb osztályait elvégezni, arra utal, hogy a gyerekeknek apjuk szlovák származása ellenére magyar volt az anyanyelvük.

gyott.⁶ 1827-ben az egyesület *Organistenschule* névvel orgonaiskolát alapított, hogy a vidéknek jó kántorokat és organistákat képezhessen. Működésének első három évében az iskola csupán egyéves képzést biztosított; ezt a negyedik évben kétévesre bővítették. Az Egyesület 1840. évi beszámolója már büszkén összegezi az eredményeket: az iskola működésének köszönhetően egyre több képzett kántor van, és egyre több tanítóképzős diák jelentkezik tanfolyamára.⁷ Az orgonaiskolát egyébként igen sokféle érdeklődő látogatta: a kántorok, tanítók s tanítóképzős növendékek mellett találunk a katalógusok névsoraiban hivatalnokot, mesterembert, gimnazista fiút, de még hivatásos költőt is.

Az orgonaiskola tanrendje azzal lepi meg az érdeklődőt, hogy *organajáték* nevű tantárgyat nem tartalmaz; az iskola nem tartotta feladatának a diákok játéktechnikájának fejlesztését és hangszeres repertoárjának bővítését. A legfontosabb tantárgy a *Theorie*, azaz a zeneelmélet volt, ennek keretében összhangzattant (*Harmonielehre*) számozott basszust (*Generalbassspiel*), ellenpontot (*Theorie des Contrapunktes*), s a moduláció és improvizáció elméleti ismereteit (*Theorie des Modulierens und des Praeludierens*) sajtátították el ahhoz, hogy aztán mindezt gyakorlatba ültessék.⁸ Gyakorlati tárgyként az előjáték-improvizálás (*Preludieren*) szerepelt. Ennek három típusát gyakorolták: minta szerint egyszerű stílusban (*nach Mustern in einfachen Styl*), minta szerint figurális stílusban (*nach Mustern in figurierten Styl*), és szabad stílusban (*nach eigener Erfindung*). A prágai orgonaiskola tehát nem a romantika virtuóz hangszerjátékosait képezte, hanem Bach utódait, akik képesek maguktól rögtönözni vagy megkomponálni azt a zenét, amelyre az istentiszteleten szükség adódik.

Zsaskovszky Ferenc 1841 novemberében utazott Prágába Júlia húgával együtt, aki a Zsófia Akadémián készült éneket tanulni. Az első (előkészítő) évben Franz Blažek volt a tanára, a második évben Karl Franz Pitsch.

Karl Franz Pitsch, a bachi hangszeres polifónia egyik utolsó nagy képviselője, 1776-ban született a kelet-morvaországi Batzdorfban (Bartošovic).⁹ Nyolc éves korától Konstantin Bach tanítványa volt a sziléziai Reichenbachban, később Franz Ottnál tanult Glatzban.¹⁰ Bécsben hamar hírnévre tett szert, barátja

⁶ Az egyesület nevét nehéz pontosan lefordítani, az eredetihez legközelebb álló fordítás a *Csehországi Egyházzene Barátainak Egyesülete* lenne. Mivel egyes szerzők az egyesület nevét németül is egyszerűsítették, a továbbiakban a *Csehországi Egyházi Zeneegyesület* megnevezést használom.

⁷ *Vierzehntes Jahresbericht des durch allerhöchste Entschließung weiland Sr. Majestät Kaiser Franz I. vom 10. Jänner 1826 bestätigten Vereins der Kunstfreunde für Kirchenmusik in Böhmen*. Prag 31. Dezember 1840. Az 1860-as években a tanítóképző előírja diákjainak az orgonaiskola legalább egy évfolyamának elvégzését.

⁸ Jan Hora: „Die Prager Orgelschule („Organistenschule“) 1830–1890”, in *De arte organistica. Festschrift Hans Haselböck zum 70. Geburtstag*. Wien 1998.

⁹ Alois Hnlička: „Karel Frant. Pič”, in *Profily české hudby z proé polovice 19. století*. Praha 1924. 56–60. [Cseh zenei arcképek a XIX. század első feléből]

¹⁰ Nem tudjuk, Konstantin Bach tagja volt-e a híres zenészcsaládnak; az MGG újabb kiadása személyi sorozatának első kötetében (Bärenreiter 1999) az 1273–1311 hasábkokon a Bach családról közölt cikkében Peter Wollny nem említi a nevét.

lett az akkoriban igen népszerű Sechternek, és jeles zenei egyesületek, mint a salzburgi *Mozarteum* és a holland *Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst* fogadták tiszteletbeli tagjaik sorába. 1825-ben Prágába ment, ahol az egyik legdivatosabb és legkeresettebb magántanár lett. 1832-ben elnyerte a prágai Szent Miklós-templom orgonista-állását, 1939-ben pedig, Robert Führer távozásakor, az orgonaiskola főtanári állását. 1842-től az orgonaiskola igazgatója lett. Pitsch Prágában valóságos Bach-kultuszt honosított meg, a Szent Miklós-templomban a nagy mester számos művét játszotta miséken és koncerteken.

Ferenc tehát Pitsch keze alatt tanulta a „magasabb zeneszerzés művészetét” (*die höhere Tonsetzkunst*), amely a bachi összhangzattan és ellenpont ügyes ötvözéséből állt, miközben Prága nagy templomaiban hallgatta a cseh egyházi szerzők műveit.¹¹ Tagja lett a Csehországi Egyházi Zeneegyesületnek és megismerte annak legjelentősebb tagjait: Heinrich Wenzel Veitet, Friedrich Dyonis Webert, Wenzel Tomášeket, Johann és Franz Škraupot. Valószínűleg Smetanával is személyes kapcsolatba került.¹²

A Csehországi Egyházi Zeneegyesület igen sokoldalú tevékenységet fejtett ki: gyűjtötte az egyházi kórusműveket, melyeket a szegény vidéki kántoroknak ingyen másoltatott, az orgonaiskolának tankönyveket adott ki. Az egyesület tagjai készítették el a leitmeritzi (Litoměřice) és a königgrätzi (Hradec Kralové) egyházmegyék új egyházi énektárait 1846-ban, ill. 1847-ben.¹³ A Csehországi Egyházi Zeneegyesület lendülete meghatározóvá vált Ferencnek: amint a prágai egyesület az egyházzene fejlesztésének minden területére kiterjesztette működését, úgy fog Ferenc később két testvérével, Endrével és Józseffel az egyházzene s a tanítás minden területét átfogó tevékenységet kifejteni.

A csaknem kétévi prágai tartózkodás után hazaérkezett Ferenc elfoglalja apja régi kántortanítói állását Alsó-Kubinban, de a pezsgő prágai zeneélet élményeivel feltöltve ennél igényesebb állást keres. 1843-ban Pozsonyban jelentkezik versenyvizgára, a város vezetősége által meghirdetett négy új zenetanári állás egyikét szeretné elnyerni. Arnóthi szerint a feladatnak „közmegelegedésre

¹¹ Pitsch kéziratban maradt tankönyvét a prágai konzervatórium könyv- és levéltárában őrzik. A mű teljes címe: *Die höhere Tonsetzkunst. Zum Gebrauche der Vorlesungen an der Orgelschule, des Vereins der Kirchenmusik in Böhmen, eingerichtet und vorgetragen vom Herrn Herrn Carl Fr. Pitsch Lehr- Direktor und Prof. der Orgelschule des höheren Curses in Prag* [A zeneszerzés művészetete magasabb fokon. A Prágai Egyházzenei Egyesület Orgonaiskolájának előadásaihoz készítette és elővezette Carl Fr. Pitsch úr, a prágai Orgonaiskola igazgatója és a magasabb évfolyam tanára.] A könyv első része egy összhangzattan, a második egy ellenponttan, ezután következik tizennyolc zenekari hangszer tulajdonságainak ismertetése (hangszereléstan). A jeles tanár nekifogott egy bevezetésnek a gregorián énekbe, de ez félbe maradt. A hangszerelési rész utáni keltezés: „Finis zu Prag 1848 26/4”.

¹² Harminc évvel később Zsaskovszky Ferenc levélben keresi fel Smetanát azzal a kéréssel, hogy ajánljon egy jó tenoristát az egri székesegyházi együttesbe. A prágai Smetana Múzeumban őrzött levél (W217/978 jelzeten) igen tartózkodó, a két művész valószínűleg csak felületesen ismerte egymást, és a megismerkedés óta eltelt három évtized alatt nem tartotta a kapcsolatot.

¹³ Az orgonaiskolát 1890-ben egyesítették a prágai konzervatóriummal, így az orgonaiskola és az egyházi zeneegyesület számos irata a konzervatórium könyv- és irattárába került. Az egyházi zeneegyesület egy kéziratos leltárkönyve több mint háromszáz zeneművet sorol fel.

felelt meg”, mégis kénytelen volt elutasítani a megtisztelő állást, mivel a felkínált fizetés —évi száz forint— nem volt elég a megélhetésre.¹⁴ Egy másik ajánlatot is kapott: Árva megye tisztviselői kara egy megyei zenekart szándékozott Alsó-Kubinban létesíteni, és ennek vezetésével Zsasskovszky Ferencet akarták megbízni. Hogy végül miért nem valósult meg ez a terv, nem tudjuk. Arnóthi arról is beszámol, hogy 1844-ben Ferencet felkérték, hogy „a magyar felső vidék kántorai részére egy kath. énektárt állítson össze”.¹⁵

Zsasskovszky Ferenc 1845. szeptember 23-án személyesen nyújtotta be jelentkezését Pyrker János László érseknek és a káptalannak az egri székesegyház karnagyi állására.¹⁶ A magasan képzett és igen meggyőző oklevelekkel ellátott Zsasskovszky Ferenc jelentkezését örömmel fogadták, és meghívták, mutassa be tudását. 1846 januárjában Ferenc Egerbe utazott, ahol egy egész hónapon át naponta részt vett a székesegyházi zenélésben. Az éneklőkanonok kedvező jelentése nyomán Pyrker érsek március 1-i hatállyal évi 1500 Forint fizetéssel kinevezte székesegyházi karnagynak.

A karnagy

Arnóthi „élénk, mozgékony, kedves modorú fiatal ember”-ként írja le Ferencet, aki „első megjelenésével mindjárt kedvező hangulatot támasztott maga iránt s eleve megnyerte a maga részére a döntő köröket”. A talpraesett, jó gyakorlati érzékű Ferencnek nem volt könnyű dolga, kisszámú együttese fegyelmi gondokkal küzdött.¹⁷ Az újdonsült karnagy nemsokára megnyeri együttesének bizalmát az új lendülettel, amelyet munkájába belevisz: új hangszereket, új kottákat rendel, fizetésemelést és különböző juttatásokat harcol ki a káptalantól zenekara számára. Embersége is tiszteletet vált ki: nyugdíjat eszközöl ki hosszan betegeskedő zenészenek, zenészárvak neveltetéséről gondoskodik.¹⁸ A legnagyobb elismerést azonban együttese zenei színvonalának emelésével nyeri el.

¹⁴ Arnóthi: *i.m.* 396. A versenyvizsga feladata elég sajtóságos volt: Zsasskovszky Ferencnek orgonán kellett „fuga-változatokat” improvizálnia az *O du lieber Augustin* nóta dallamára.

¹⁵ Hálával tartozunk Arnóthinak ezért a sok érdekes életrajzi adatért, és csak sajnálhatjuk, hogy nem tájékoztatta kortársait és velük együtt bennünket is ennél bővebben. Abban mindenképp biztosak lehetünk, hogy értesülései valamelyik Zsasskovszky családtagtól, talán éppen Ferentől származtak.

¹⁶ Zsasskovszky Ferenc kérvénye és az igazolások az egri Érseki Levéltárban A.N 2327 jelzeten található. A Prágai Egyházi Zeneegyesület igazolást állított ki elvégzett tanulmányairól és elért eredményeiről, a kassai tanítóképzőből igazolták, hogy magyar, szlovák és latin nyelven beszél és 1837-ben végezte el a tanítóképzőt. Ferenc további ajánlásokat csatolt a megyei alispántól és a főispánhelyettestől, és hivatkozott testvéreire, akiknek segítségére szolgálata folyamán számíthatott.

¹⁷ Bárdos Kornél: *Eger zenéje 1687–1887*. Budapest 1987. 80–83. Zsasskovszky Ferenc két szabályzatot is kiad a zenészeknek: az egyik tíz pontban foglalja össze a zenészek általános kötelességeit, a másik nyolc pontban személyenként részletezi a feladatokat.

¹⁸ Kettőt ezek közül édesapjánál helyez el, aki felnőttkorukig gondoskodik róluk a karnagy anyagi támogatásával.

A Ferenc 1846 elején átvette székesegyházi együtteshez hét zenész tartozott: egy orgonista, négy hegedűs és két kürtös. Minden zenész több hangszerezen is játszott. Egyetlen énekes tartozott az együtteshez, egy basszus; a tenort a karnagy énekelte, a felsőbb szölamokat pedig két-három iskolás fiú. Arnóthi, aki a negyvenes évek elején a székesegyházi kórus első „szopranistája” volt, kedélyesen idézi fel a „szokatlan műélvezetet”, „midőn a «vegyes négy szólamú egyházi éneket» négy kappanhangú öreg chorus-muzsikus énekelte.”¹⁹

Zsaskovszky Ferenc tehát elsőként együttese megnövelésével próbálkozott, és 1869-re már öt hegedűs, egy klarinétos, egy nagybőgős, két fúvós és öt énekes (két szoprán, alt, tenor és basszus) alkotja az együttest, amelyhez hozzá tartozik még az orgonista és a karnagy. Leánytestvéreinek szép hangja volt (közülük egy Prágában énekelni is tanult), így a gyermekhangok helyett nagyobb hangerővel és hangterjedelemmel rendelkező női hangokat alkalmazott. Sok műkedvelőt megnyert: nagyobb ünnepeken 20–24 énekes énekelte.²⁰

Az egri székesegyház kottatára igen gazdag, jegyzékét 724 szám alatt foglalták össze. Sok szám alatt azonban teljes műsorozatok vannak, amelyek néha 8–10, de akár 50–100 darabot is tartalmaznak.²¹ A kottatár nagy részét Zsaskovszky Ferenc gyűjtötte, vásárolta vagy másolta, a kották kisebb részét elődjétől, Wilt Antal karnagytól örökölte. A kiterjedt gyűjtemény arról tanúskodik, hogy Ferenc karmesteri pálcája alatt igen gazdag és változatos zenei anyag szólalt meg. Vasárnapokon és ünnepnapokon zenekaros mise volt, és a kottákban található előadási bejegyzések arról győznek meg, hogy egy darabot a legritkábban adtak elő egy évben kétszer vagy háromszor. Ez arra enged következtetni, hogy évente 70–80 zenekaros mise és kb. 200 kisebb egyházi mű (graduále, offertórium) hangzott el az egri székesegyházban.

Zsaskovszky Ferenc Wilt Antaltól főleg a nagy klasszikusok és a korai romantikusok műveit vette át, ezt a gyűjteményt maga is kiegészítette.²²

<i>Zeneszerző</i>	<i>Misék</i>	<i>Kisebb művek</i>	<i>Összesen</i>
Cherubini, Luigi	1	4	5
Czerny, Karl	5	–	5
Haydn, Joseph	7	4	11
Haydn, Michael	2	16	18
Hummel, J. N.	2	1	3
Mozart, W. A.	7	3	10
Schubert. Fr.	2	4	6
Weber, Karl Maria von	1	–	1

¹⁹ Arnóthi: 396.

²⁰ Bárdos: 108–110.

²¹ A 695. számon például nem kevesebb mint 88 darab található.

²² Zsaskovszky többször rendelt hivatalosan új kottákat, de elvégezte a régi kottaállomány selejtezését is. Sajnos nincs átfogó listánk a „hiányos” és „rossz állapotú” kottákról, melyeket kidobott vagy megsemmisített (néhány oldalt más kották borítására használt fel). Úgy tűnik, a jeles karnagy értékes kottákat is kiselejtezett, hogy a káptalantól engedélyt s pénzt kapjon újak vásárlására.

A Zsasskovszky Ferenc vezetésével előadott művek nagy része XVIII–XIX. századi egyházi szerzőktől származik. Itt csak a fontosabbakat soroljuk fel műveikkel:

<i>Zeneszerző</i>	<i>Misék</i>	<i>Kisebb művek</i>	<i>Összesen</i>
Aiblinger, J. Kaspar	1	14	15
Diabelli, Anton	6	23	29
Drobisch, K. Ludwig	5	13	18
Eybler, Joseph	13	10	23
Gänsbacher, J. Baptist	2	6	8
Kempter, Karl	31	92	123
Kirms, Ferdinand	6	5	11
Reimann, Ignaz	6	69	75
Rotter, Ludwig	6	14	20
Röder, Georg Vincenz	6	67	73
Schiedermayr, J. Baptist	9	15	24
Schnabel, Joseph	2	18	20
Zangl, Joseph	4	8	12

A nagylélegzetű darabok a nagyobb ünnepeken szólaltak meg, míg vasárnapról vasárnapra a könnyebb és rövidebb miséket és motettákat gyorsan be tanulhatták.

Az egri kottatár magán viseli a Zsasskovszky testvérek kapcsolatának nyomait a Csehországi Egyházi Zeneegyesülettel. Robert Führer szerzeményei nem kevesebb mint százhusz számot foglalnak el a kottatár jegyzékében, Johann Nepomuk Škraup tizenhat darabbal képviselteti magát, Wenzel Horák húsz művel, Johann Nepomuk August Wittasek (Vitásek) hét művel. Albin Mašek-től, a prágai Tein-templom karmesterétől négy darabot őriznek az egri székesegyház karzatán, de itt található Heinrich Wenzel Veit egy graduáléja és Karl Franz Pitsch egyetlen miséje is, amelyet a mester szeretett tanítványának ajándékol küldött.²³

Ferenc természetesen honfitársai műveit is szívesen dirigálta:

<i>Zeneszerző</i>	<i>Misék</i>	<i>Kisebb művek</i>	<i>Összesen</i>
Bajzáth György	–	5	5
Batka, Johann Nepomuk	–	1	1
Bella, Jan Levoslav	–	2	2
Blahag, Joseph	1	5	6
Hölzl Szeráf Ferenc	6	10	16
Lickl, Georg	–	14	14
Liszt Ferenc	–	3	3
Mosonyi Mihály	–	2	2

²³ A kotta borítóján Ferenc sajátkezű bejegyzése olvasható: *Dono accepit Fr. Zsasskovszky.* [Ajándékol kapta Fr. Zsasskovszky.]

Seyler József	–	2	2
Seyler Károly	6	11	17
Wilt Antal	–	4	4
Wilt Ignác	–	1	1
Wolf József	–	16	16
Zsaskovszky Endre	5	28	23

A székesegyházi karnagynak a templomon kívül is voltak kötelezettségei. Pyrker János László érsek a művészetek nagy pártolója volt. Költőként különösen balladákat és lírai verseket írt, két verse, *Das Heimweh* és *Die Allmacht* Franz Schubert dalaként vált közismertté. Velencei tartózkodása alatt csodálatos képzőművészeti gyűjteményre tett szert, amelyet végrendeletében a magyar népnek ajándékozott. Pyrker érsek idejében a karnagynak kötelessége volt hetente kétszer zenei estélyt szervezni az érseki rezidencián. Zsaskovszky Ferenc elődje, Wilt Antal idejében alapvetően hangszeres művek, duók triók, vonósnegyesek voltak a műsoron, leginkább a bécsi klasszikusok szerzeményeiből. Zsaskovszky Ferenc irányításával az érseki zeneestélyek nagyobb szabásúvá és változatosabbá váltak, ő ugyanis a hangszeres darabokat vokális darabokkal váltakoztatta, így az előadott művek szerzőinek a névsora is kibővült. Ferenc nemcsak énekes szólókat, hanem kórusműveket is megszólaltatott, a rögtönzött kórustestvéreiből és néhány jó hangú papból állította össze.

Pyrker érsek halálával megszűntek a házi muzsikálások, viszont a testvérek a műkedvelők segítségével nyitott zenei estélyeket és jótékonyági hangversenyeket szerveztek. Ezeknek az összeállítását és levezetését általában Ferenc vállalta magára, Endre pedig kitűnő zongorajátékával biztosította az események magas színvonalát.²⁴ 1860-ban férfi-dalárda alakult, ennek a vezetését többnyire Endre vállalta, később pedig egy vegyeskart is életre hívtak.²⁵

A város jelentősebb egyházi jellegű eseményeihez: püspökszentelés, zászlószentelés, iskolaépület megáldása, orgona megáldása stb. Zsaskovszky Ferenc kis füzeteket adott ki a nép használatára, amelyek tartalmazták az illető szertartás énekeit gregorián kottával, illetve négyyszólamú énekkarra kidolgozva. Az egri Főegyházmegyei Könyvtárban számos ilyen füzetet őriznek, mintegy a jelesebb egri zenei eseményeknek sajátos krónikáját.²⁶

²⁴ Több hangversenyről országos lapok is tudósítottak, így a *Vasárnapi Újság* az 1860. május 13-i jótékonyági hangversenyről, a *Zenészet* az 1862. április 7-i hangversenyről. Reményi Ede 1862. november 2-i hangversenyéről maga Zsaskovszky Endre írt a *Zenészet* lapokban, és ugyanitt jelentek meg beszámolók az 1865. április 2-i és az 1876. április 23-i jótékonyági hangversenyekről. Bárdos 233–250. részletesen beszámol a város jelentősebb zenei ünnepségeiről.

²⁵ A Zsaskovszky testvérek szerepe az egri dalárda vezetésében azért nem közismert, mert kevés közös fellépésük volt, és a dalárda hivatalosan csak 1882-ben alakult, az Országos dalárdegyesülettel is ekkor vette fel a kapcsolatot. Arnóthi jó énekesként minden valószínűséggel tagja volt, innen származnak információi. A dalárda néhány fellépéséről az újságok írtak.

²⁶ *Nászzenge* ... ft. Máriássy Gábor úrnak első szentáldozata huszonötödik évnapjára, 1855; *Ritus observandus in S. Professione Virginum Anglicarum*, 1864; *Ritus benedicendi novum organum*, 1864; *Ritus benedicendi scholam neo-erectam*, 1865; *Ritus consecrationis electi in Episcopum ... Gabrieli Mári-*

A liturgikus zene szolgálatában

Zsasskovszky Ferenc tevékenysége minden területén igényesnek mutatkozott, és a prágai mintát követve igyekezett saját kézikönyveket készíteni munkája megkönnyítésére.

Első kiadványa, a *Manuale Musico-Liturgicum — Karénekes Kézikönyv* a régi kántorkönyvek modern változata, kottás szertartáskönyv.²⁷ A könyv az egyházi év legfontosabb ünnepeihez és időszakaihoz (karácsony, vízkereszt, nagyhét, húsvét, pünkösöd etc.) ajánl zenei anyagot: gregorián tételeket, latin nyelvű férfikari és vegyeskari kórusműveket (ezek többnyire a Zsasskovszky testvérek szerzeményei) és magyar népénekeket. A zenei részek előtt és után a szertartás odavágó szövegei —latinul és magyar fordításban— segítik a tájékozódást. A kézikönyv 1853-ban jelent meg latin-magyar és latin-szlovák kiadásban.

Már 1849 végére elkészült a könyv kéziratával, és 1850 elején elküldte a magyar püspöki karnak, hogy az ország összes egyházmegyéjében engedélyeztesse használatát.²⁸ Az egri érseki nyomdának nehézséget okozott a gregorián ének nyomtatásához szükséges elemek beszerzése, így a nyomda késlekedése miatt a *Karénekes Kézikönyv* csak 1853-ban jött ki a sajtó alól. Zsasskovszky Ferencel egy időben Prágában Karl Franz Pitsch egy hasonló kiadványon dolgozott, amelynek ő a *Repertorium* címet adta.²⁹ Pitsch nagyjából Zsasskovszkyval párhuzamosan fejezte be művét, amelyet átadott Joseph Uhlírnak, hogy a nyomda számára megfelelő tisztázatot készítsen. Ezt a tisztázatot máig őrzik a prágai Konzervatórium Könyv- és Levéltárában. Az 5352 jelzetű bőrkötéses kézirat 814 oldalra terjed ki. A kézirat végén a másoló aláírását olvashatjuk:

ássy ... 1865; *Cantus sacri pro solemni benedictione imaginis vel statuæ BMV in loco publico erectæ, 1868; Cantus harmonici pro ... Benedictione Vexilli ... 1872; Ritus consecrationis in episcopum ... Arnoldi Ipolyi, 1872; Örömvirág ... Nagy János 50 éves jubileumára, 1875.*

²⁷ A kézikönyv 1853-as kiadásának részletes címe: *Manuale Musico-Liturgicum (Karénekes Kézikönyv) in usum Ecclesiarum Cathedralium et Ruralium [...] juxta Rituale, Missale et Breviarium Romanum [...] elaboravit et edidit Franciscus Zsasskovszky [...] Editio Latino-Hungarica. Agriae, Typis Lycei Archi-Episcopalis. 1853. — Az 1876-os kiadásnak már magyar a címlapja: Karénekes Kézikönyv. (Manuale Musico-Liturgicum) [...] A Római mise-, szer-, zsolozsma- s egyéb bevett közajátossági könyvek nyomán [...] összeállították, hangjegyekre, énekkarokra s orgonára tették s a gregorián énekre való rövid utmutatással ellátva kiadták Zsasskovszky Ferencz és Zsasskovszky Endre. Második átdolgozott és bővített kiadás. Egerben, nyomtatott az Érseki Lyceumi kő- és könyvnyomdában. 1876.*

²⁸ Ezt az engedélyt meg is kapta.

²⁹ A kiadvány teljes címe: *Repertorium für Organisten und Chorregenten bei den gewöhnlichen kirchlichen Funktionen. Bearbeitet von Karl Friedrich Pitsch, Direktor der Prager Orgelschule, Ehrenmitglied des Vereins der Kunstfreunde für Kirchenmusik in Bohmen, Organisten an der Kirche zum heiligen Nikolaus in Prag, Privatlehrer der Tonkunst etc. etc. [...] Mit Genehmigung und auf Veranstaltung des hochwürdigsten bischöflichen Leitmeritzer Ordinariates. Satz und Druck von C. W. Medau in Leitmeritz.* (Repertorium orgonistáknak és karnagyoknak a szokásos templomi szolgálatukhoz. Kidolgozta Karl Friedrich Pitsch, a prágai Orgonaiskola igazgatója, a Csehországi Egyházi Zeneegyesület tiszteletbeli tagja, a prágai Szent Miklós-templom orgonistája, a zeneszerzés magántanára, stb. [...] A leitmeritzi püspöki ordinariátus jóváhagyásával és szervezésében. Szedte és nyomtatta C. W. Medau Leitmeritzben.)

*Mit Gott angefangen den 8. Dec. 1849. und mit seiner Hilfe beendet am 5. Sep. 1852. Jos. Uhlř.*³⁰

A leitmeritzi nyomda gyorsabb volt az egrinél, így Pitsch könyve röviddel a Zsasskovszkyé előtt jelent meg. A két könyv felépítése csaknem azonos, terjedelmükben azonban különböznek. Pitsch *Repertorium*-ának nyomtatott változata rövidebb Zsasskovszky *Karénekés Kézikönyvé*nél, sok helyen hiányoznak a szövegek, amelyek hol latinul, hol németül vannak megfogalmazva. Úgy tűnik, a nyomdai szerkesztők rövidítették le ilyen durván a művet, amely kéziratot tisztázatában sokkal gazdagabb Zsasskovszky munkájánál, egyes darabokhoz több letétet is közöl: zenekarra, fúvóskarra, férfikarra stb. Zsasskovszky munkája szerényebb, de kiegyensúlyozottabb is: a szövegek következetesen szerepelnek párhuzamosan latinul és magyarul, kevesebb zenei anyag van, viszonylag egyenletesen elosztva. A két könyv szinte egyidejű megjelenése kizárja, hogy egyszerű átvétel vagy másolás történt volna, a két munka sok hasonlósága és sok apró eltérése egy munka közben történő folyamatos konzultálásra, tapasztalatcserére utal mester és tanítvány között.

A *Repertorium* későbbi sorsáról nem sikerült többet megtudnom. A *Karénekés Kézikönyv* gyorsan elterjedt az egész országban. 1874-ben és 1909-ben újra kiadták, és a XX. század közepéig használatban maradt. Sok helyen máig a *Karénekés Kézikönyv* szerint éneklék a passiót és a feltámadási szertartást, sok karzaton máig hűséggel őrzik a becses kézikönyvet.

A *Karénekés Kézikönyv* a bécsi szakemberek figyelmét is felkeltette. A *Neue Wiener Musik-Zeitung* meleg szavakkal köszönti az új kiadványt 1855. február 1-jén.³¹ A „G. Ch.” iniciálékkal aláíró kritikus dicséri a szerkesztő szaktudását, igen értékesnek, magas szinten kivitelezettnek és a gyakorlati céloknak teljes mértékben megfelelőnek ítéli a *Karénekés Kézikönyvet*, és azt kívánja, hogy eljusson minden kántor és karnagy asztalára, javulást hozva az egyházi éneklés Magyarországon sem hibamentes gyakorlatában. A cikk azzal a nem mellékes megállapítással zárul, hogy ezért a művéért Zsasskovszky Ferenc a császártól arany érdemérmét nyert.³²

A Zsasskovszky testvérek legjelentősebb munkája az 1855-ben megjelent *Katholikus Egyházi Énektár*.³³ Ez az első modern katolikus énekeskönyv Magyarországon, amely az énekeket kidolgozott orgonakísérettel közli. Az énekeskönyv főszerkesztője Tárkányi Béla pap-költő, aki a régi énekszövegeket kija-

³⁰ Istennel elkezdte 1849. december 8-án és az ő segítségével befejezte 1852. szeptember 5-én Jos. Uhlř (ejtsd: Uhlřs).

³¹ *Neue Wiener Musik-Zeitung*. Negyedik évf. 5. 1855. február 1. 18.

³² Zsasskovszky Ferenc olyan büszke volt a császári kitüntetésre, hogy több kiadványának címlapján ennek a kitüntetésnek a birtokosaként tüntette fel magát.

³³ Az énektár teljes címe: *Katholikus Egyházi Énektár a bevett közjátékosági énekekből újjakkal bővítve, katolikus egyházi éneklők s e pályára készülők számára szerkeszté és kiadá Tárkányi B. József, egri főmegyei áldozópap. Orgona-kísérettel, köz- és utójátékokkal ének-hangjegyekre tették: Zsasskovszky Ferencz [...] és Zsasskovszky Endre [...]. Egerben, 1855. Az érseki lyceumi gyorssajtón.*

vította, modernizálta, és számos új énekszöveget is költött. A magas irodalmi igényvel készült és javított szövegekhez a Zsasskovszky testvéreknek jutott a feladat az ismert dallamokat hallás után lekottázni, más énekeskönyvekből áttemelni, vagy éppenséggel új dallamokat szerezni s az összes dallamot orgonakísérettel kidolgozni. Zsasskovszky Ferenc és öccse, Endre, aki szintén elvégezte a prágai Orgonaiskolát, most gyakorlatba ültethette minden ott szerzett tudását.

A Zsasskovszky testvérek az egyházi énekek megharmonizálásában Bach stílusát vették alapul, orgonakíséreteikben gyakran szerepelnek a mellékfokok akkordjai, gyakoriak a hangnemi kitérések, így az egyes sorok általában az alaphangnemhez képest rokon hangnemben kadenciáznak. Bach óta ismert átmenőhangok, diszsonanciák, szeptim- és nónakkordok is gyakran előfordulnak, de a XIX. század kedvelt (és mára inkább ízléstelennek tartott) szűkített szeptimakkordjait és kromatikus hanglépéseit is megtaláljuk orgonakíséreteikben. Ez a harmóniai eszköztár kétségtelenül gazdagabb és változatosabb a bécsi klasszika eszköztáránál, és a testvérek magabiztos fölényrel használják. A monotonía elkerülése céljából igen gyakori, hogy a kedvelt AABA formájú énekekben minden A sort másként harmonizálnak. Ez a sajátosság, heterogén és néha zsúfolt stílus hagyományt teremtett, a későbbi énekeskönyvek, a máig használt *Szent vagy Uram!* is magán hordja a Zsasskovszky testvérek stílusának bélyegét. Az énekek orgonakíséretéhez a kor szokásának megfelelően köz- és utójátékokat is komponált Zsasskovszky Endre. Theodor Kewitsch, a berenti tanítóképző igazgatója Endre énektári posztlúdiumait a sajátjaival kiegészítve rendezte sajtó alá.³⁴

Zsasskovszky Ferenc az orgonakíséreték korrektúráját nem másra, mint Karl Franz Pitschre bízta. Úgy tűnik, az idő tanár szívesen segített szeretett tanítványának.

Karl Franz Pitsch és Zsasskovszky Ferenc között a tanár-diák kapcsolat a jelek szerint igazi barátsággá változott. Zsasskovszky Ferenc a nagyon hazafias szellemű, kifejezetten csehek számára létesített orgonaiskolában igen nagy fel-tűnést keltett: idegenek előtte nem jelentkeztek a prágai orgonaiskolába. Pitsch 1841–1842-es orgonaiskolai naplójában Zsasskovszky Ferenc nevéhez a következőt jegyezte be: „Mangel der Vorkentniß u. dt. Sprachk ...” (Előismeretek és német nyelvtudás hiánya). Pitsch tehát odafigyelt nehézségekkel küzdő idegen diákjára, aki bizonyára ezért ragaszkodott évek múltán is tisztelt mesteréhez. Egy második bejegyzés évekkel később keletkezett: „NB. Zuerst angestellter Regens-Chori in Namesto, ist nun Domkapellmeister an der Metropolitankirche zu Erlau in Ungarn.” (Előbb Námesztóban volt kinevezett egyházkarnagy, most székesegyházi karnagy a magyarországi Egerben.) Ferenc tehát értesítette tanárját sorsa alakulásáról. A *Repertorium* és a *Manuale* munkája

³⁴ 500 Cadenzen in sämmtlichen Dur-und Moll-Tonhöhen für die Orgel componirt von A. Zsasskovszky Domorganist etc. und Theod. Kewitzsch Seminarlehrer etc. Langensalza 1877. Az egri Angolkisasszonyok kápolnájának karzatán máig őriznek egy példányt ebből a prelúdiumgyűjteményből.

eltarthatott 2–3 évig 1847–1849 között, ezalatt bizonyosan kapcsolatban voltak, ugyanígy valószínű, hogy a *Katholikus Egyházi Énektár* kíséreteinek átnézése és javítása is elhúzódott 2–3 évig 1853–1855 között. Sajnos hiányzik egy levelezés, amely ezt közvetlenebbül és nyilvánvalóbban bizonyítaná — egyikük levelezését sem őrizték meg.

1858-ban a testvérek a gimnáziumoknak *Énekkönyv* címmel készítének iskolai énektárat. Ez a *Katholikus Egyházi Énektár* felének megfelelő 165 éneket tartalmaz vegyeskari letétben. Az előszóban olvashatjuk: „Hálával kell itt emlékeznünk volt drága tanárunk, tudós Pitsch K. F. úr a prágai orgonaiskola boldogult lelkes igazgatójáról, ki ... ezen Énekkönyv számára kidolgozott dallamainkat átnézni és helybenhagyni kegyeskedett.” Mivel a két kiadványban gyakorlatilag azonos a harmonizáció, azt kell feltételeznünk, hogy Pitsch nem egy már kinyomtatott kiadvány dallamainak felét korrektúrázta, hanem évekkel előbb az orgonakíséretes énektár összes dallamát. A *Katholikus Egyházi Énektár* előszavában nem volt hely személyes köszönetnyilvánításoknak, így három évvel később, Pitsch halálának évében mondtak nyilvános köszönetet neki.

Az 1855. elején megjelent *Katholikus Egyházi Énektár*at elsőként a bécsi *Neue Wiener Musik-Zeitung* méltatja 1855. augusztusában. Ennek legjelentősebb bevezetését így fordították magyarra a szerkesztők:

A jelen könyv tartalma nekünk azon örvendetes tanulságot szolgáltatja, miként Magyarországon a vallásos népének sokkal magasabb fokon áll, mint azt sokan hinni megszokták, mert az itt összegyűjtött dallamok szigorún egyházasak, komolyak és nemesek. Az orgonakíséret általában nagy szorgalommal és hozzáértőleg van kidolgozva, úgy hogy nem marad egyéb kívánni valónk hátra, mint-hogy a mű azon elismerést találja, melyet kiérdemel...³⁵

Egy megfelelő magyar bíráló 1861 augusztusáig váratott magára, ám nem kisebb ember, mint Mosonyi Mihály vállalkozott a méltatásra a *Zenészet*i Lapok első évfolyamának 45–48. számaiban. Mosonyi őszinte elismeréssel fogadja az énektárat, értékeli a benne megnyilatkozó szaktudást és szorgalmas munkát:

... meg kell vallanunk, hogy Zsaskovszky urakban a legképzettebb harmonikusok példányképeire találtunk, kik nehéz feladatuknak a leglelkiismeretesebben s művésziileg megfeleltek. A kérdéses művet (eltérve annak egyházi céljától) nemcsak az illető éneklészek és orgonásznak, de általában minden magát a harmoniában művelni törekedő zenésznek is a legmelegebben merjük ajánlani ... A mű 200-nál több hangjegyes példát foglal magában, melyek Zs. testvérek által a legszabatosabb s ízletesebb modorban vannak kidolgozva s összhangzatosítva. A kiállítás pedig a legfényesebbnek mondható.³⁶

³⁵ *Neue Wiener Musik-Zeitung*. 4. évf., 33. sz. 1855. augusztus 16, 131. A testvérek e méltatást több kiadványuk hátsó borítóján idézik, többek közt a *Cantica Sacra* 1860-as kiadásában.

³⁶ Mosonyi Mihály részletes ismertetése a *Zenészet*i Lapok I. évfolyamának 45–48. számaiban jelent meg, a cikk első része 1861. augusztus 7-én jelent meg, a 357. oldallal kezdődően.

Mosonyi egész kritikájának a hangvitele kedvező. Miközben a kortársak még több mint öt évig vitatkozni fognak az énektár értékén és használhatóságán, Mosonyi szinte látnokként vetíti előre az énektár jövőjét:

A fent címzett munka rég szükségelt segédkezet nyújt a katolikus egyháznak arra, hogy az nemkevésbé elhanyagolt egyházi énekeit szabályozza, emelje s nemesítse. Ha e mű általánosan elfogadtatik közhasználatra, s az egész országban elterjedend: sok eddig fennálló hiány fog pótoltatni, s testté váland ama üdvös s célszerű eszme, hogy minden Katholikus egyházban egyforma egyházi énekek egyforma modorban használtassanak.

Az énektár valóban az egész történelmi Magyarországon elterjedt, 1874-ben megjelent a második kiadása, 1900-ban a harmadik, és 1929-ben még egy negyedik kiadása is napvilágot látott. Így, bár nem egységes énekeskönyvként készült, mégis a gyakorlatban a magyar katolikusok első egységes énekeskönyvének szerepét töltötte be.³⁷ A *Katholikus Egyházi Énektár* olyan magas szaktudással készült, hogy bármely külföldi énekeskönyvvvel felvehetette a versenyt. Magyar egyházi éneklésünket máig meghatározza, a mintegy 80 régi éneken kívül számos új ének is hagyományunk részévé vált és közkedveltségnek örvend.³⁸

A *Katholikus Egyházi Énektár* nem csak a magyar katolikusok éneklését befolyásolta. A Tárkányi-Zsasskovszky énektár mintájára készítette el 1882-ben František Matzenauer és Jozef Matulay a *Duchovní Spěvník Katolícky* (Katolikus Egyházi Énektár) című új szlovák énektárat, amely jelentős részben a magyar énektár dallamait közli szlovák szövegekkel. A jelenleg használatos szlovák énekeskönyv, a Mikuláš Schneider-Trnavský által szerkesztett *Jednotný Spěvník Katolícky* (Egységes Katolikus Énekeskönyv) ebből igen sokat átvett, így közel száz közös éneke van a magyar és a szlovák katolikusoknak. A szakszerű magyar énekeskönyvet még a Magyarországon élő németek és svábok is szívesen vették kézbe, több éneket lefordítottak németre és bevettek újabb énekeskönyveikbe.³⁹

³⁷ Az egyházi ének a népi gyakorlatban népdalként viselkedik — emlékezet útján terjed és nagy számú egyenrangú variánsban él. A XVIII. században a felvilágosodás és a nyelvújítás hatására a variálódás túlzott mértéket öltött, így a XIX. században megindultak a törekvések az énekanyag egységesítésére. A német evangélikusok 1875-ben készítették el egységes énekeskönyvüket, az első tényleges magyar katolikus egységes énekeskönyv az 1930-ban kiadott *Szent vagy Uram*, az egységes német katolikus énekeskönyv, a *Gotteslob* csak 1974-ben készült el.

³⁸ Zsasskovszky Ferenc szerzeménye a *Jó atyánkért esedeklünk*, Endrétől származik az *Égből szállott szent kenyér*, *Élők s holtak szent Istene*, *Bűnbánóknak menedéke*, *Ments meg engem, Uram*. A Zsasskovszky testvérek vették át a leitmerizti énekeskönyvből több kedvelt énekünk dallamát: *Szeretettel jönnek hozzád*; *Egybegyűltünk, óh nagy Isten*; *Áldozattal járul hozzád*; *Uram Jézus, légy velünk* és még több, máig kedvelt dallamot. — Ld. Watzatka Ágnes: „Néhány ismert népénekünk eredetéhez. Az 1846-os leitmerizti kottás énekeskönyv”, in *Magyar Egyházzene* XII (2004/2005) 31–48. A *Szerk.*

³⁹ Franz Metzke szerint mint 102 németre fordított magyar éneket tart számon a bánsági svábok énekgyakorlatában. Ezek legnagyobb része a Zsasskovszky-Énektár és Énekkönyv által ment át német használatba. A ma is ismert dallamokból: *Der Engel ist vom Himmel gekommen* — *Mennyből az angyal*; *Durch die Gnade meines Jesus* — *Jézusomnak kegyelméből*; *Ehre sei Gott in Him-*

A tanár

A testvérek székesegyházi hivatalukkal szinte egyidőben nyertek meghívást a város különböző tanügyi intézményeibe. Zsasskovszky Ferenc az 1846-ban elhunyt Wilt Antalt székesegyházi karnagytól a tanítóképző zenetanári állását is „örökölte”, így neki kellett zeneelméletet, gregorián éneket és orgonajátékok tanítania. 1847-től az orgonajáték tanítását nem hivatalosan átengedte Endrének, így a tanári feladatokon is osztoztak.⁴⁰ Amikor Endre 1850-ben hivatalosan székesegyházi orgonista lesz, tanítóképzői orgonatanári állásában is megerősítik. 1852-ben az egri tanítóképzőben Zsasskovszky Ferenc tanítja a zeneelméletet és a gregoriánt, Endre az orgonát, Rudassy László városi kántor pedig a népéneket és a liturgiát.⁴¹

A jeles zenészeket pedagógusként a ciszterciek által vezetett Főegyházmezei Gimnázium is igénybe vette: Ferenc 1852–1880-ig tanította heti két órában a *műéneket*, Endre 1857–1868-ig. Ferenc ezzel a gimnázium zenekarának és énekkarának a vezetését is megkapta. A ciszterciek templomában rendszeresen énekeltek négy szólamban a diákmiséen. A gimnáziumi vegyeskar első nyilvános szereplése Ferenc vezetése alatt az 1855/56-os évf. zárón volt, az eseményt Bartakovics Béla érsek és a város előkelőségei is megtisztelték jelenlétükkel. Ezután minden évf. zárón, de más jelentősebb eseményeken is megszólal az iskolai énekkar.⁴²

1858-ban újabb vegyeskar kerül Zsasskovszky Ferenc erélyes keze alá: döntés születik afelől, hogy a tanítóképző és a négy osztályos elemi iskola énekkarait egyesítsék. Az új énekkar első szereplése 1858. június 20-án, Szent Alajos, az ifjúság védőszentje ünnepének előestéjén volt, Buttkey Pál egy nappal később kelt beszámolóját július elsején közölte a *Tanodai Lapok*.⁴³

Miután Ferenc így két ifjúsági vegyeskar működéséért volt felelős, nem csodálkozhatunk azon, hogy igen rövid időn belül, még 1858-ban sajtó alá rendez

melsöhöhen — Dicsőség mennyben az Istennek; Eilet nach Betlehem — Pásztorok, pásztorok; Fürchtet euch nicht — Ne féljetek pásztorok; Glückseligste Jungfrau — Boldogasszony Anyánk; Jetzt ist des Heilands Leib — Most az Úr Krisztusnak; Jungfrau unser Leitstern — Te vagy földi éltünk; Kreuzstamm dich umarme ich — A keresztfához megyek; Schrankenlose Herrlichkeit — Imádlak nagy Istenség, Segne uns o Gott der Vater — Áldjon meg minket; Schreckenstag und Trauernstunde — Napja Isten haragjának; Siehst du noch heut glänzen — Ki ragyogni látod; Tönend rief uns heut die Glocke — Zeng a harang; Unterpfund der ewigen Liebe — Zálogát adta oh Jézus stb.

⁴⁰ Kelemen Imre: „Zenetanítás az egri tanítóképzőben”, in Budai László (szerk.): *Acta Academiae Pedagogicae Agriensis*. Nova series tom. XVI. Eger 1982. 363–374.

⁴¹ Bárdos Kornél: *Eger zenéje 1687–1887*. Budapest 1987. 150.

⁴² Bárdos: *i.m.* 146.

⁴³ *Tanodai Lapok* III. évf. 27. szám, 321. Buttkey szerint az énekkar 150–170 tagból állt. Buttkey elismeréssel adózik Zsasskovszky Ferencnek: *Az énekek s dalok összhangos begyakorlására nézve az illető tanítókon kívül a fő dicsőség t. Zsasskovszky Ferenc jeles karmesterünk s képezdei zenetanárunkat illeti, ki a neki annyira saját rendkívül finom zenei halláson kívül egyszersmint azon fáradhatlan kitűréssel bír, mely egyedül képes nagyobb tömegeket megszerezni, s üteny szerént kormányozni.*

egy ifjúsági ima- és énekkönyvet.⁴⁴ Ez száztizenöt magyar és ötven latin szövegű egyházi éneket tartalmaz vegyeskari letétben. A kisméretű gyakorlati kiadvány igen nagy elterjedtségnek örvendett, a második világháború végéig folyamatosan használták, huszadik kiadása 1940-ben jelent meg.

Az *Énekkönyv* az egyszerű és jól énekelhető letétekkel kétségkívül nagy lendületet adott a gimnáziumi kórusoknak, amelyek így igen egyszerűen jutottak négyes- és ötös énekrepertoárhoz és a diákmiséken vasárnapról vasárnapra gyakorolhatták a négyes- és ötös éneklést, mielőtt világi eseményeken álltak közönség elé. A kis formátumú *Énekkönyvet* sok helyen az orgonakíséretes énektár helyett használták a kántorok.

Alig egy évvel az *Énekkönyv* után újabb kiadványuk jelenik meg. Az 1859-ben elkészült *Cantica sacra* „növendékpapok s egyéb énekeszek” számára készült, és a *Manuale Musico-Liturgicum*-nak mintegy kiegészítése. A gyűjtemény első része férfikari letétben tartalmaz latin nyelvű himnuszokat, népéneket és magyar nyelvű alkalmi énekeket. A szerzők közölték a mise részeit gregorián dallammal több szerzetesrend hagyományai szerint. A második részben a temetési szertartás latin szövegei és dallamai után negyvenegy magyar temetési ének és tizenöt férfikari énekköltés található.

A Zsasskovszky testvérek még a kisiskolásoknak is készítettek egyházi énekeskönyvet. A kiadvány 1865-ben jelent meg, címe *Szent koszorú. Imák és énekek-ből fűzve a keresztény kath. ifjúság használatára*. Ez százötvenegy oldalon száznegyven egyházi éneket tartalmaz szoprán és alt hangra kidolgozva; nyolcadik kiadása 1903-ban jelent meg.

Zsasskovszky Ferenc az elemi iskolásokkal is kapcsolatban volt, több mint tíz évig az angolkisasszonyok intézetében az alsó tagozatos leánykákat tanította, a Líceum épületében tanuló elemisták pedig az énekkarban énekeltek a keze alatt.⁴⁵ Az elemi iskolák számára készült az *Egri Ének-Katé*.⁴⁶ „Egerben, Szent Alajos napján 1860” keltezésű előszavában Ferenc előrebocsátja, hogy a tankönyvben itt-ott inkább a gimnáziumi ifjúság felfogásához igazított szövegek vannak; tekintve, hogy az ifjúság zenei tudása igen csekély, a legtöbb gimnáziumnak megfelelő az elemi iskoláknak készített tankönyv. A könyvecs-

⁴⁴ A kiadvány teljes címe: *Énekkönyv. Magyar és latin egyházi énekek gyűjteménye kath. tanuló ifjúság használatára. Négyes hangjegyekre tették: Zsasskovszky Ferenc és Endre, egri képezdei zenetanárok. Az egri érsekség jóváhagyásával. Egerben, nyomtatott az érseki könyvnyomdában 1859. A szerzők tulajdona.* Ez a Karl Franz Pitschcel kapcsolatban már említett kiadvány.

⁴⁵ A megyefőnökhöz írt 1860-as és 1871-es kérvényeit a Heves megyei levéltárban őrzik, ebben az időközben biztosan tanította az elemi iskolás leánykákat. Bárdos: *i.m.* 157.

⁴⁶ A „Katé” az ókor óta igen kedvelt tankönyv típus volt, és bár a XIX. században kissé divatja-múltnak tűnt, a század végéig nagy előszeretettel használták. Justin Heinrich Knecht, a jeles orgona-iskola szerzője is zeneelméletét egy *Allgemeiner Musikalischer Katechismus*-ban foglalta össze 1816-ban, Hugo Riemann 1888-ban adta ki *Cathechismus der Musik*-ját. Zsasskovszky Ferenc igen valószínű- en Joseph Proksch Prágában 1843-ban, majd 1857-ben újabban kiadott *Allgemeine Musiklehre in Fragen und Antworten für Lehrer und Lernende* című munkáját használta irányadóul, ez arányaiban és felépítésében is közel áll munkájához.

ke a régi tankönyvek mintáját követi, a tizenöt oldalon összefoglalt alapvető zeneelméleti fogalmak ismertetése után következik a negyven oldalra terjedő gyakorlati rész, amelyben a különböző intonációs gyakorlatok után tizennyolc ifjúsági dal, hét „honfi-dal” és tizenhárom alkalmi dal, azaz összesen negyven kétszólamú ének található.

A *Zenészeti Lapok* 1861. január 16-i számában Bertha Sándor örömmel üdvözlö az új kiadványt:

Örvendetes jelenség az, midőn látjuk, hogy a zenének legnépszerűbb, legszebb részét, az éneklést — mely eddig leginkább el volt hanyagolva — az ország csaknem minden részében gondos, műértő kezek kezdik ápolni. ... Ezért örömmel említjük soraink közt az egri Ének-kátét, mely a haladás útjáról egy akadályt hárít el. Akadályt, mert zenetanuló közönségünknek és tanítóinknak legnagyobb szükségé van magyar tankönyvekre. Sőt, mint jó hazafiak, annak is örvendhetünk, ha jó honi termékek kiállítása által e tekintetben is fölmentjük közönségünket azon nem csekély adó alól, mit évenként fizet a külföldnek ...⁴⁷

Az *Egri Ének-Káté* nagy népszerűségnek örvendett a zenetanárok körében. Tizenkettedik kiadása 1900-ban jelent meg, tizennegyedik kiadása datálatlan, megjelenése az 1920–30-as évekre tehető.

Szintén az angolkisasszonyok leány növendékei részére készült el a két „fali hangjegytábla az iskolai ének- és zenetanításhoz.” Ezeket nem sikerült megtalálni, de a Szolcsányi Gyula-féle könyvkereskedés az *Egri Ének-Káté* tizennegyedik kiadásának borítóján még mindig reklámozta őket, úgy tűnik, jól bevált taneszközök voltak.

Bár kevés nyoma van annak, hogy a Zsasskovszky testvérek az 1860 táján megalakult egri dalárdával szorosabb kapcsolatban lettek volna, Zsasskovszky József Endre nekrológiájában határozottan állította, hogy Endre a „papi és világi tanárokból alakult dalárdának több éven át volt vezetője”.⁴⁸ Valóban, Zsasskovszky Endre többször vezényelte az énekkart, amely több művét is előadta.⁴⁹ Az énekkar hivatalosan csak 1882 májusában, Zsasskovszky Endre halála után alakult meg, illetve ekkor fektette le szabályzatát és vette fel a kapcsolatot az Országos Daláregyesülettel, nyilván ezért nem kapcsolják működését a Zsasskovszky testvérekhez.

Miután a Zsasskovszky testvérek a templomi énekléshez szükséges többszólamú énekeskönyveket mind a gimnáziumok, mind az elemi iskolák számára elkészítették, eljött az idő, hogy világi kórusgyűjteményeket is szerkesszenek.

⁴⁷ *Zenészeti Lapok* I. évf. 16. szám, 1861. január 16. 123–125.

⁴⁸ [Zsasskovszky József.]

⁴⁹ A *Zenészeti Lapok* részletes kritikát közöl az 1876. április 23-i hangversenyükről, amelyet az árvízkárosultak javára adtak: *Zenészeti Lapok* 1876. ápr. 30, 9. szám, 69–70. Az 1878. jan. 26-án Samassa érsek tiszteletére rendezett ünnepély alkalmával is énekeltek, erről az *Egri Egyházmegyei Közlöny* 1878. febr. 1-i 3. számában közöltek részletes beszámólót (22 lap).

Mivel a gimnázium kórusa és az elemi iskola és a tanoda egyesített kórusa is vegyeskar volt, elsőként egy zömmel vegyeskari gyűjteményt kezdtek szerkeszteni *Egri dalmok* címmel.⁵⁰ A sorozat 50–60 éneket tartalmazó füzetekből áll. Eredetileg négy füzetet terveztek, később egy második, négyfüzetes sorozatot is szándékoztak kiadni, de a második sorozatból csak az első (a teljes sorrendben az ötödik) jelent meg. Az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában több füzet több kiadása megtalálható:

Füzet	I. kiadás	II. kiadás	III. kiadás	IV. kiadás	V. kiadás
I.	1866	1869	1875	1882	1899
II.	1867	1871	1883	1892	
III.	1869	1876	1887		
IV.	1872	1885		1911	
V.	1880	1889			

EGRI DALNOK.

VÁLOGATOTT
K O M O L Y
és
VIG DALOK
GYŰJTEMÉNYE.

A TANULÓ IFJUSÁG
ÉS MINDEN DALKEDVELŐ
HASZNÁLATÁRA
VEGYES-, FÉRFI-
ÉS GYERMEKKARRA

ÁTÍRTÁK ÉS KIADTÁK

ZSASSKOVSZKY FERENCZ és ENDRE.

IV. füzet (50 dal tartalommal) ára 40 kr.

EGERBEN.

NYOMATOTT AZ ÉRSZKI LYCEUM KÖNYV- ÉS KÖNYVOMDÁJÁBAN. — 1872.

A kisebb füzetekben megjelenő sorozattal azt kívánták elérni, hogy a kifizethető árú kiadványokat az iskolák vagy az egyes diákok is könnyen beszerezhessék. A füzetek igen változatos anyagot tartalmaznak: a magyar népdalokon kívül más nemzetek népdalai, híres kórusművek ismert operákból, népszerű külföldi kórusművek, indulók, ifjúsági énekek, köszöntő dalok és különböző alkalmi énekek hivatottak a kórusok repertoárját bővíteni.

⁵⁰ A kiadvány teljes címe: *Egri dalmok. Válogatott komoly és vig dalok gyűjteménye a tanuló ifjúság és minden dalkedvelő használatára vegyes-, férfi-, és gyermekkarra. Átírták és kiadták Zsasskovszky Ferencz és Endre. Egerben. Nyomatott az érseki Lyceum könyv- és könyvomdájában.*

A kóruskiadványokban a szerzők szerepe leginkább a transzponálás, harmonizálás, válogatás, összeállítás volt, az egyes darabokat a legkülönbözőbb külföldi gyűjteményekből szerezték, az idegen szövegek lefordítására az Egerben élő papköltők szívesen vállalkoztak.⁵¹ A szerzők maguk is írtak kórusdarabokat, különösen a diákéletben szükséges induló- és ünnepi énekekkel gyarapították a gyűjteményt.⁵² Az igen változatos kötetet felnőtt vegyeskarok és dalárdák is jól tudták használni.

Mintegy az *Egri dalnok* folytatásaként állítják össze a testvérek 1870-ben a *Harmonia* című férfikari gyűjteményt, amely mint címe is mutatja, *Komoly és víg dalok szemelvénye a honi dalárdák s minden dalkedvelő számára*.

Az „Eger, február 1-én 1870” keltezésű előszó tanúsága szerint az országszerte alakuló dalárdák szükségleteinek akartak eleget tenni a szerzők. A nemzetközi repertoárt Schubert, Wagner, Beethoven, Kücken, Rossini, Schumann, Marschner, Silcher, Weber, Kreutzer, Gumbert és Mendelssohn képviselik, a hazait Mosonyi, Bartalus István, Doppler és Nyizsnyai.

A kóruskiadványok sorát a kisiskolások dalgyűjteménye zárja, amelynek címe *Kis lantos. Víg, komoly, üdvözlő s egyéb alkalmi dalok gyűjteménye az elemi tanodák s nőneveldek számára*. Ennek első füzeté 1874-ben készült el, a szerzők négy füze-

⁵¹ Az egri szemináriumban irodalmi kör működött, a nagy egyházi költők mellett (Tárkányi, Mindszenty, Benőfy, Pájer) kevésbé ismert egyházférfiak is tudtak verset költeni. Az irodalmi kör a pesti papnevelde irodalmi köre után a második legjelentősebb fóruma volt a hazai katolikus irodalomnak és a második világháborúig működött.

⁵² Az első sorozat 200 énekéből 15–15 ének Ferenc, illetve Endre szerzeménye.

tet adtak ki. A gyűjtemény gyermekkari feldolgozásokat tartalmaz 2, 3, és 4 hangra. Az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban csak két füzetet őriznek: a második füzet negyedik bővített kiadását 1889-ből és a harmadik füzet harmadik kiadását 1890-ből, ami arról tanúskodik, hogy a gyűjtemény a szerzők halála után még mindig nagy népszerűségnek örvendett.

A Zsasskovszky testvérek tehát a zenei tankönyvek és segédkönyvek rendszerét az összes tanítási ciklus szintjén kidolgozták:

Elemi iskola	Gimnázium	Tanítóképző-Papnövelde
[tankönyv] <i>Ének-Káté 1860</i>	[tankönyv] <i>Egri Ének-Káté 1860</i>	—
[egyházi énektár] <i>Szent Koszorú 1865</i>	[egyházi énektár] <i>Énekkönyv 1859</i>	[egyházi énektár] <i>Kath. Egyházi Énektár 1855</i> <i>Cantica Sacra 1860</i>
[világi énekgyűjtemény] <i>Kis Lantos 1874</i>	[világi énekgyűjtemény] <i>Egri Dalnok 1866</i>	[világi énekgyűjtemény] <i>Harmonia 1870</i>

Bár az énekeskönyvek és kórusgyűjtemények szerkesztése nem egyenértékű eredeti művek komponálásával, a Zsasskovszky testvérek énekgyűjteményei igen nagy jelentőséggel bírtak, ugyanis általuk a falusi templomok karzatain az általuk készített változatos és hibátlan orgonakíséretet hangoztak fel, és az új nemzedék már az iskolapadban megismerkedhetett a kor opera- és oratóriumirodalmának legkedveltebb darabjaival, megszerethette általuk a műzenét. Ságth József zenei lexikonában tényként állapítja meg az orgonajáték és a kóruséneklés látványos javulását a Zsasskovszky-kiadványok hatására.⁵³ Arnóthi így méltatja a testvérek szerepét a zenetanítás területén:

Az ő alapvetésöknek s buzgalmuknak köszönhető, hogy a műének tanítása örvendetes sikerrel halad iskoláinkban, és pedig nemcsak Egerben, hanem ország-szerte, mindenütt, ahol a zeneművészet szív- és jellemképző hatását fölismerték. S kétségtelen, hogy erre az impulsust mindenütt az „egri sikerek” adták meg, melyeknek híre mindenüvé elterjedt ...⁵⁴

A Zsasskovszky testvérek kiadványai eljutottak az 1872-es londoni és az 1878-as párizsi világkiállításra, a munkákat mindkét kiállításon oklevéllel jutalmazták.

A Zsasskovszky testvérek számos jeles művésszel álltak kapcsolatban, ezeket a kapcsolatokat Endre ápolta, aki évente utazott külföldre, hogy súlyos tüdőbaját kezeltesse. Liszt Ferenc figyelemmel kísérte a testvérek munkásságát, kottatárában megtaláljuk a *Katholikus Egyházi Énektár* 1855-ös első és 1874-es második kiadását is, a *Karénekes Kézikönyv* 1876-os kiadását, és az *Egri Dalnok* harmadik füzetét. Ez utóbbi kéziratot ajánlás is tartalmaz a kötéstábla hátoldalán:

⁵³ Ságth József: *Zenészeti Lexicon*. Budapest 1879. 292.

⁵⁴ Arnóthi: *i.m.* 396.

*Dem hochwürdigsten Herrn Herrn Dr. Franz Liszt hochachtungsvoll
Erlau 28 April 1869 Gebrüder Zsasskovszky.*⁵⁵

Liszt később személyesen is megismerte Zsasskovszky Endrét, ezt az első ajándékot azonban valószínűleg még a személyes megismerkedés előtt kapta.⁵⁶

Zsasskovszky Ferenc nem alkotott jelentős szerzeményeket, de kisebb ének-kari műveket szívesen komponált. Néhány egyházi éneke és néhány ifjúsági énekkara igen népszerű volt, jeles dalártalálkozókon is megszólaltatták.⁵⁷

Bár az orgonálást teljesen átengedte öccsének, Arnóthi visszaemlékezései szerint Ferenc „igen szépen kezelte az orgonát s rögtönzött változatai egyes dallamok fölött valóban élvezetesekek voltak úgy a laikus, mint a zeneértő előtt”. A tanítóképzős diákok nagyon szerették nagy tudású és bizonyos jó pedagógiai érzékű tanárukat. Emberként „páratlan jó szívről is széltiben ismeretes volt”, szívesen segített mindenkin, különösen a nehéz sorsú, szegény diákokon, akikben ifjúkori önmagát látta.

A Zsasskovszky családot Egerben a legnagyobb megbecsülés övezte. Az édesapa, miután alsó-kubini kántortanítói állásából nyugdíjazták, Egerbe költözött, ahol élete végéig hegedült a székesegyház együttesében. Ferenc egyik húga, Júlia az énekkar oszlopos tagja volt, míg Karolina az angolkisasszonyok rendjébe lépett, és ott zenetanár- és orgonistaként működött; Mária, aki Prágában Kittlnél tanult zongorázni, jeles zongoraművésznő volt, több koncerten nagy sikerrel lépett fel és számos zongoradarabot szerzett. József öccse szép papi karriert futott be, az egri egyházmegyében ő szerkesztette a *Rituale* új kiadását, majd később a kispapok gregorián-tanára lett és egy kézikönyvet is készített a gregorián énekről.

Cantica Sacra című gyűjteményük előszavában a Zsasskovszky testvérek az új kiadvánnyal kapcsolatos gondolataikat osztották meg olvasóikkal. Az egyik mondat magában foglalja egész életművük *Ars poetica*-ját:

Úgy hisszük tehát, miként e gyűjtemény rendezésénél nemcsak hiányt pótolunk, hanem ... a nép izlésének tisztítása s nemesítésére, ... a szép iránti hajlam és szeretet ébresztésére, tettünk, habár igénytelen csekély, szolgálatot.

⁵⁵ A nagyérdemű Liszt Ferenc doktor úrnak mély tisztelettel Egerben 1869. április 28-án a Zsasskovszky Testvérek.

⁵⁶ Egy Zsasskovszky Endrét részletesen bemutató tanulmány előkészületben van, ebben a jeles orgonista és zeneszerző Liszt Ferencsel való kapcsolatát részletesen fogom kifejteni.

⁵⁷ Arnóthi így méltatja zeneszerzői tevékenységét: „Zsasskovszky Ferenc, bár erre hajlamai s tehetségei bőséges mértékben megvoltak, kevésbé volt productív erő, mint testvére, Andor. De néhány zeneszerzeménye valóban sikerült, s maradandó beccsel bír. Az «Egri Dalnok»-ban megjelent «Járvatok be minden földre» szövegű indulóját országszerte elterjesztették az ifjúsági énekkarok. «Regina coeli laetare» férfi-négyese méltó helyet foglal a szebb egyházi énekkarok közt, s a «Jó atyánkért esdeklünk» népeke egyike az «Énektár» legkedveltebb és legelterjedtebb énekeinek.”

Missa pro Cena Domini.

J. L. Hoffmann

Tempo, il Gloria una Musica Semplice.

a 4. vocibus humanis

Directorium ab Bartolomeo Hoff.

Credo.

Andante

Patrem om-ni-po-tentem, fac-torem caeli et ter-rae, vi-si-

bi-lium om-nium et in-vi-si-bili-um, qui propter nos ho-mi-nes et propter

Lento

nos-tram sal-tem ve-ram, vi-ram, de-um de-um, et in-car-natus est de-

spi-ritu san-cto, ex ma-ria Vir-gi-ne ho-mo factus est, om-ni-um pas-sus et ven-

Grave

ditus est. Et resurrex-it ter-ti-a die resurrex-it, et as-cendit in caelum

sedens ad dex-teram pa-tris, et cum pa-tre si-mul, se-cum, amen amen amen,

12.

Handwritten musical notation for the piano introduction of the Sanctus section. It consists of two staves with treble and bass clefs. The tempo is marked 'a - man'.

Sanctus

Sanctus sanctus Dominus Deus Sabaoth, pleni sunt caeli;

Handwritten musical notation for the vocal line of the Sanctus section. It features a treble clef and a common time signature. The lyrics are written below the notes.

credi et ter - ra, glo - ria tu - a, o - san - na in - cel - sis, o - san - na in - cel - sis.

Handwritten musical notation for the piano accompaniment of the Sanctus section. It features a bass clef and a common time signature.

Benedic.

Bene - dictus qui ve - nit in no - mine Domini, Bene - dictus

Handwritten musical notation for the vocal line of the Benedictus section. It features a treble clef and a common time signature. The lyrics are written below the notes.

qui ve - nit in no - mine Do - mi - ni, Bene - di - ctus qui ve - nit in no - mi - ne Do - mi - ni.

Handwritten musical notation for the piano accompaniment of the Benedictus section. It features a bass clef and a common time signature.

o - san - na in - cel - sis, o - san - na in - cel - sis.

Handwritten musical notation for the piano accompaniment of the Benedictus section. It features a bass clef and a common time signature.

Agnus.

p

a-gnus dei qui tolles pec-cata, pec-cata mundi: mise

f

re-re no-bis: agnus dei qui tolles pec-cata om-ni-um: mise re-re no-bis.

b

Moto.

a-gnus dei qui tolles pec-cata om-ni-um: dona nobis pa-cem dona nobis pa-cem.

pp

dona nobis pa-cem da pa-cem. dona nobis pa-cem pa-cem.

ZSASSKOVSZKY FERENC

1819-1888.

Dominica in Palmis. Antiphona:

Item distribuntur rami. Chorus cantat sequentes Antiphonas:

1. *Mto*

Pueri habere osumptantes ramos oli' ra sum, ob-

m - am ve - runt Domino, lama - bant, et di - cen - tes, o sama ni ee

Mto

cal - sid. 2 Pueri habere omni, vestimenta proster ne -

Solo

bant in vi - a, et cla - ma bant di - cen - tes, o sama ni ee

tutti

sama, o sama fi - li - o Da - vid, bone dicitis qui ve - nit, in no mine

Sa - vit, o